

Emel YILDIRIM

Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, emeyildirim@gelisim.edu.tr. İstanbul-Türkiye
ORCID: 0000-0001-6661-7765

Elsa Schiaparelli'nin Tasarımlarında Gerçeküstücülük Bağlamında Nesnelerin Kavramsal Değişimi

Öz

1924'te ortaya çıkan Gerçeküstücülük akımı, her türlü alışkanlık ve geleneklerin etkisinden uzak, bilinç ve bilinçaltını birleştiren, bilinen gerçekle bağlarını koparıp kendince bir gerçek, yaratmayı temel alan bir sanat akımıdır. Akımın bir diğer ayağı olan gerçeküstücü nesne ise gündelik yaşamda gereksinimden çok alışkanlık gereği kullandığımız nesnelere yeni bir gözle değerlendirilmesinin önemi üzerinde durur. Akıma moda tasarımı alanında öncülük eden Elsa Schiaparelli; malzeme, biçim ve renk konusundaki devrimsel tasarımlarıyla kendi dönemindeki alışlagelmiş tasarım anlayışını değiştirmiştir. Özellikle yakın dostu Salvador Dali ile özgün (şaşırtıcı ve çarpıcı) giysi ve kumaş tasarımları oluşturmuşlardır. Schiaparelli tasarımlarında, günlük kullanım nesnelere, insan, hayvan, böcek ve denizaltı yaşamındaki canlıları kullanmıştır. Bazen bir dolap çekmecesini giysinin cepleri olarak bazen de bir ayakkabıyı ters çevirerek bir şapkaya dönüştürmüştür. Çalışmanın amacı, sanatçının tasarımlarını oluşturma sürecinde gelenekselin dışına çıkarak gerçeküstücü nesne bağlamında nesnelerin nasıl yer değiştirdiğini ve Gerçeküstücülük sanat akımının aksesuar ve giysi tasarımındaki etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Gerçeküstücülük, Schiaparelli, Gerçeküstücü Nesne, Nesnelerin Kavramsal Değişimi

Conceptual Change of Objects in the Context of Surrealism in Elsa Schiaparelli's Designs

Abstract

The Surrealism movement, which emerged in 1924, is an art movement that is far from the influence of all kinds of habits and traditions, unites the conscious and subconscious, breaks its ties with the known reality and creates a reality of its own. The surrealist object, another pillar of the movement, emphasizes the importance of evaluating the objects we use in daily life from a new perspective rather than a necessity. Elsa Schiaparelli, who pioneered the trend in the field of fashion design, changed the known boundaries of her time with her revolutionary designs in material, form and color. Especially with his close friend Salvador Dali, they created unique (amazing and striking) clothing and fabric designs. In his designs, he used objects of daily use, human, animal, insect and submarine living things. Sometimes he transformed a closet drawer as pockets of clothing, and sometimes he turned a shoe upside down into a hat. The aim of the study is to reveal how the objects are displaced in the context of surrealistic objects by going beyond the traditional in the process of creating the artist's clothing designs and to reveal the effects of the surrealism art movement on clothing design.

Keywords: Surrealism, Schiaparelli, Surreal Object, Conceptual Change of Objects

1. Giriş

Geleneksel sanat yüzyıllar boyunca kendi ifade biçimindeki küçük değişikliklerle varlığını sürdürmüştür. Ancak 20. yy. başlarında geleneksel sanatta ortaya çıkan yeni arayışlar ile farklı sanat akımları doğmuştur. Bu akımlardan biri olan Gerçeküstücülük sanat akımı, başta resim olmak üzere grafik, heykel, sinema, fotoğraf, edebiyat, müzik ve moda gibi birçok alanda etkili olmuştur.

Modern sanat akımlarından biri olan Gerçeküstücülük, görünen ya da bilinenin ötesinde sanatın ortaya çıkmasını sağlayan bilinçaltı olduğunu belirtmektedir. Gerçeküstücülük, şair-yazar André Breton'un 1924 tarihli manifestosuyla resmî olarak başlamıştır. Breton, gerçeküstücülüğün dış etkenlerle ilişkili olmadığını, tamamıyla doğal bir eylem olduğunu belirtmiştir (Grzymkowski, 2015: 150). Gerçeküstücülük bilinçaltının karanlık dünyasını yansıtmaktadır. Bilincin ötesine geçmek, rüyaların ve arzuların kaynağına inebilmek sanatsal yaratımın uzantısıdır. Gerçeküstücülük akımının öncülerine göre, Gerçeküstücülük, irade ve aklın ötesinde, bilinçaltı güçlerinin ahlak ve estetik değerleri yıkarak insan kişiliğini devirdiği ve onu "otomatizm"e sürüklediği yerde başlamaktadır (İpşiroğlu, 2012: 186).

Gerçeküstücülük sanat akımının içerisinde yer alıp akımın ilke ve öğelerine sıkı sıkıya bağlı kalan Elsa Schiaparelli, unutulmaz gerçeküstücü giysi ürünleri tasarlayıp üretimlerini yaparak moda dünyasında kendine önemli bir yer edinmiştir. 1920'lerde siyah zemin üstüne beyaz örgülerle fiyonk şeklinde bağlanmış kurdele (sahte fiyonk) görüntüsü ve kolunda kıvrılmış manşet efekti verdiği siyah kazakta, gerçeküstücü ressamların göz yanılması tekniğini (trompe l'oeil) kullanmıştır. İç çamaşırlarının üzerinde transparan kıyafetler tasarlayarak kıyafeti örtünme amacının dışında kullanan tasarımcı, dönemin ileri gelen gerçeküstücü sanatçılarından Salvador Dali ile önemli işbirlikleri yapmış ve eserlerinden oldukça esinlenmiştir. Bu çalışmada, Elsa Schiaparelli'nin gerçeküstücülük sanat akımı ekseninde yer alan "Gerçeküstücü Nesne" kavramı doğrultusunda oluşturmuş olduğu tasarımlarını incelemek hedeflenmiştir. Çalışmada, moda perspektifinde Schiaparelli'nin tasarımlarının gerçeküstücü nesne bağlamında nasıl yer değiştirdiği, dönüştürme eyleminin nesnelere veya kıyafete bakış açımızda ne gibi dönüşümler yarattığı ve gerçeküstücülük sanat akımının giysilere ve aksesuarlara nasıl yansıdığı sorularının cevaplarına odaklanılmıştır. Bugüne kadar gerçeküstücülük hakkında birçok makale, tez, araştırma vb. yayın hazırlanmıştır. Bunlardan bazıları, moda ve sanat kavramları bağlamında sanat akımlarının giysilere yansımalarını incelerken bazıları giyilebilir sanat kavramsalında gerçeküstücü sanat akımının giysilere yansımalarını incelemiştir. Bu çalışmanın diğerlerinden farkı, Elsa Schiaparelli'nin tasarımlarının gerçeküstücü nesne bağlamında ele alınarak nesnelere yer değişiminin incelenmesidir. Çalışma, dünya moda tarihi ve tasarımı alanına, ulusal ve uluslararası alan çalışmalarına; gerçeküstücülük sanat akımını benimseyip tasarımlarına yansıtan Elsa Schiaparelli'nin tasarımlarının gerçeküstücü nesne bağlamında değerlendirilerek alan yazına katkı sağlaması açısından önemli görülmektedir.

Betimsel modele dayalı olan araştırmanın materyalini, gerçeküstücülük akımını anlatan basılı ve çevrimiçi dokümanlar ile Elsa Schiaparelli'nin tasarımlarının görselleri oluşturmaktadır. Çalışmanın amaçlı örneklemini ise; tasarımcının oluşturmuş olduğu giysi ve aksesuarlarda gelenekselin dışına çıkarak nesnelere kavramsal değişimine örnek oluşturan giysi ve aksesuar görselleri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda tasarımcının elbise, ceket, şapka, aksesuar ve parfüm şişesinden oluşan eserleri incelenmiştir.

2. Gerçeküstücülük ve Gerçeküstücü Nesne

Gerçeküstücü (Surrealist) akım 1920'lerin başında Paris'te doğdu, yüzyılın en önemli ve en etkili sanatsal hareketlerinden biri olmuştur. İlk kez bir grup Fransız avangard şairin yarattığı edebi bir üslup olan Gerçeküstücülük daha sonra Avrupa kültürünün hayata bakış açısı haline gelmiştir (McGinity, 2017, s. 426). Resmî olarak 1924 yılında ortaya çıkan Gerçeküstücülük Sanat Akımı, Dadaizm'in sanatsal anlamda varisi olmuş ve 1940'ların sonlarına kadar devam eden süreçte küresel bir olguya dönüşmüştür (Hopkins, 2006: 11). Gerçeküstücülük terimini ilk kez Fransız şair Guillaume Apollinaire, Picasso'nun sahne tasarımı yaptığı 'Geçit' başlıklı baleyi anlatırken kullanmıştır. Gerçeküstücülüğün babası sayılan şair-yazar Andre Breton 1924 yılında akımın varlığını resmen belgeleyen 'Gerçeküstücü Manifesto'yu yayımladığında, Gerçeküstücülüğün dış etkenlerle ilişkili olmadığını, tamamıyla doğal bir eylem olduğunu belirtmiştir. Gerçeküstücülük de Dada gibi sanatın geleneksel biçimlerine olduğu kadar, burjuva değer yargılarına da karşıdır ve politiktir. Gerçeküstücülerin bilinçaltına, rüyalara, görünen gerçekliğin, aklın ötesine yönelik arayışları, toplumun ahlaken iflas ettiğini düşündükleri bir kültürel yapının sınırlarını aşabilmekle ilgilidir. 'Tarihsel gerçeklik' diye sunulan tarihsel aldatmacaların zincirlerinden kurtarmak misyonundan hareket etmişlerdir. Toplumsal

isyanlarını sanatsal zeminden öte bir eylem alanına taşımak isteyen Gerçeküstücüler, baskı unsuru olarak gördükleri kurulu toplumsal düzenin eleştirilmesinde psikanalizin babası Sigmund Freud'un düşüncelerinden yararlanmışlardır (Antmen, 2019: 133-136).

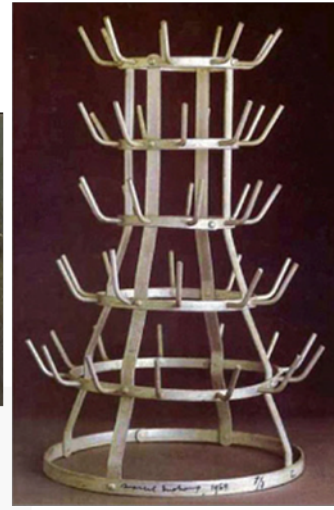
Freud, uyanıkken zihnimize hâkim olan bilinçli düşüncenin zayıfladığı andan itibaren, içimizdeki çocuğun ve Vahşi'nin öne çıktığını göstermişti. Bu düşünceden yola çıkan Gerçeküstücüler, tamamen uyanık olan bir zihnin, hiçbir zaman sanat üretemeyeceğini; onlara göre, akıl bize bilimle ilgili olanı verebilirdi ama sanatı verecek olanın yalnızca akıl dışı bir şey olabileceğini öne sürdüler. Bir yapıtın önceden planlanamayacağını, onun kendi başına büyümesine izin verilmesi gerektiğini düşünüyorlardı (Gombrich, 2011: 592). Psikanaliz metodun büyük ölçüde etkisinde kalan Gerçeküstücülük akımının kaynağında bilinçaltı görünüm, değişik ruh halleri, tutkular, arzular ve içgüdüler önem taşımaktadır. Bu sebeple de, Gerçeküstücü sanatçılar için sanat eserlerini yaratım sürecinde geleneksel bilgi anlayışından öte, bilinçaltının dışı vurum aracı olan otomasyon temel etkidir. Somut ve doğal biçimler ve görüntüler kullanılmasına ve soyutlamaya girilmemesine rağmen ortaya konulan görsel bütün alışılmışlığın dışında ve görülmesi mümkün olmayan, rüyaların yansıması olarak şekillenen sahnelerdir (Beksaç, 2000: 124).

Breton'un 1924 yılında kaleme aldığı Birinci Gerçeküstücü Manifesto şöyle başlamaktadır:

Hayata, hayatın en kırılğan unsuruna-yani, gerçek hayata-olan inanç o kadar kuvvetlidir ki, sonunda kaybolur gider. İnsan dediğimiz bu iflah olmaz hayalperest, yazgısından duyduğu hoşnutsuzluk gün be gün arttıkça, kullanmaya sevk edildiği nesnelere değer atfetmekte zorluk çeker; o nesnelere ki, ya umursamazlığı yolunun üzerine çıkarmıştır onları veya kendi çabasıyla - neredeyse her zaman sadece kendi çabasıyla – kazanmıştır, çünkü çalışmayı kabullenmiş, en azından şansını (daha doğrusu şans addettiğini!) denemeyi reddetmemiştir (Erden, 2016: 227).

İlk Gerçeküstücülük Manifestosu'nda Breton'un Gerçeküstücü sanatçılar için önerdiği ifade biçimi 'ruhsal otomatizm' psikanalitik tedavide kullanılan serbest çağrışım yönteminin etkisini taşır. Nedir 'ruhsal otomatizm'? Breton'a göre, 'Düşüncenin gerçekte nasıl işlev gördüğünü sözle ya da yazıyla ifade edebilecek saf, ruhani bir otomatizm; bir mantık çerçevesinde belli bir estetik ya da ahlaki önyargının kontrolü olmadan düşüncenin aktarımıdır.' Gerçeküstücüler için bilincin ötesine uzanmak, arzuların ve kaygıların gerçek kaynağına inebilmek sanatsal yaratımın bir uzantısıdır. İnsanın uygarlık serüveninde aklın boyunduruğunu sorgulayan yönüyle sanatsal yaratıda en büyük önemi ruhsal otomatizmi vurgulamasından da anlaşılacağı gibi, doğaçlamaya atfetmiştir. Gerçeküstücü sanatçılar biçimi bozmadan buluntu nesneye, kolajdan 'frotaj'a, otomatik desenden 'dekalkomani'ye tümüyle rastlantısallığa dayanan ve 1920'lerde yeni arayışları ifade eden yöntemleri benimsemişlerdir. Gerçeküstücü resim; soyut, dışavurumcu, çağrışımsal olanla gerçekçi, figüratif, hayali, atmosferik diyebileceğimiz iki ayrı yaklaşımı her zaman içinde barındırmıştır (Antmen, 2019, s. 136-137).

1929 yılında yayımlanan ikinci bildirgede Breton, gündelik yaşamda kullanılan nesnelere simgesel yaşamlarının açığa çıkarılması üzerinde durur (Savçın, Demirarslan, Kanacı, 2022: 1130). Meret Oppenheim'in Picasso ve Dora Maar ile Paris'te bir kafede yaptıkları sohbet üzerine çıkan 'Kürklü Kahvaltı' adlı eseri; bir kahve fincanı, tabağı ve şeker kaşığının kürkle kaplanmasından ibaretti. Fikir, Picasso'nun sohbet esnasında kürk kıyafet giyen Oppenheim'a her şeyin kürkle kaplanabileceğini söylemesi üzerine şekillenmiştir. Oppenheim, heykeli, Andre Breton'un düzenlediği 'I. Gerçeküstücü Nesnelere Sergisi' için hazırlamıştır (Erden, 2016: 231). Bu sergide yer alan diğer eserlerden bazıları: Salvador Dali'nin 'İstakoz Telefonu', Andre Breton'un 'Nesne Sandığı', Marcel Duchamp'ın 'Şişe Askılığı'.

Görsel 1. Nesne Sandığı Andre Breton

Görsel 2. Kürklü Kahvaltı Meret Oppenheim

Görsel 3. Şişe Askılığı Marcel Duchamp

1936 yılında Paris'te gerçekleştirilen I. Gerçeküstücü Nesnelere Sergisi'nde yer alan bu tür nesnelere ilgili olarak, "Bu nesnelere her şeyden önce, gündelik yaşamda duyularımızla algıladıklarımızın ve bizi kendileri dışında olabilecek her şeyi aldatıcı olarak görmeye çağırınların bunaltıcı yinelenmesinden doğan yasağı kaldırma özelliği vardır" diyen Andre Breton, insanların gündelik yaşamlarında gereksinimden ziyade alışkanlık gereği kullandıkları nesnelere yeni bir gözle değerlendirilmesinin önemine değinmiştir (Antmen, 2019: 138). İpşiroğlu Gerçeküstücü sanatçılar için, yapıtlarında nesnelere alışılmamış biçimlerde genellikle düşlerin gizli dünyasını betimleyerek kullanmaya çalıştıklarını, bazen de nesnelere kendi doğal ortamlarından çıkartarak şaşırtıcı, düşsel bir ortama taşıdıklarını belirtmektedir (İpşiroğlu, 1993: 22-23).

Yer değiştirme veya yerini değiştirme olarak çevrilebilen Fransızca bir kelime olan depaysment, aslında kişinin sevgili memleketini veya ülkesini terk etmesi anlamına gelir. Daha sonra bir nesneyi olağan yerlerinden ayıran ve izleyicinin zihninde psikolojik şok yaratmak için onu alışılmadık bir yere koyan orijinal karakterinden tamamen farklı olan Gerçeküstüçülük' de tipik bir ifade tarzı haline gelir. Gerçeküstüçüler bunu yaparak, izleyicinin zihninin derinliklerinde kilitli olan bilinçsiz dünyanın serbest bırakılabileceğine inanıyorlardı. Sonuç olarak depaysment'in- yer değiştirme veya yerini değiştirme- yalnızca rüyalarımızda görebileceğimiz gergin sahneleri canlandırması olağandır (Kutlu, Çağdaş Sanat Akımları ve Moda).

3. Elsa Schiaparelli

Elsa Schiaparelli, Palazzo Corsini, Roma'da aristokrat ve entelektüel bir ailede doğmuştur. Annesi Maria Luisa, Napolitan bir aristokrattı ve babası Celestino Schiaparelli, Orta Çağ el yazmaları konusunda ünlü bir akademisyen ve küratördü. Schiaparelli, 1919 yılından 1922 yılları arasında New York'ta yaşarken senaristlik ve çevirmenlik yaptı ve oradayken Marcel Duchamp ve Man Ray ile tanışmıştır. 1923 yılında Paris'e dönen tasarımcı, ilk koleksiyonunu 1929 yılında Paris, Rue de la Paix'deki butikinde sunmuştur. 1940 yılında, Moda Alanında Üstün Hizmetler Neiman Marcus Ödülü'nü kazanmıştır (Fogg, 2017: 265).

Schiaparelli moda alanında eğitim almamış, kendi kendini eğitmiştir. Bu nedenle, kendisiyle aynı dönemde yer alan Chanel'e alay konusu olmuştur. Bu, belkide onun zamanının modacılarından daha deneysel ve kesinlikle daha neşeli olması için onu cesaretlendirmiştir (Blackman, 2013: 126). Schiaparelli'yi diğer moda tasarımcılarından ayırıp göze çarpmasını sağlayan zamanına göre yaratıcılığındaki geniş yelpaze olmuştur. Gazetelerden kesilerek elde edilen kolajlar ile kumaşlar tasarlamıştır. Bu kumaşları bluz, atkı ve plaj giyimlerinde kullanmıştır (Ewing, ty: 117).

Schiaparelli, kariyerine 1925 yılında otuz beş yaşında başlamıştır. Schiaparelli'nin çalışmalarını 1930'larda özellikle önemli kılan şey, tasarımlarının hem politik hem de zamanın sanatsal gelişmelerini de yansıtmaları olmuştur. Tanımlama ve popüler görsel kültüre dokunma ve onun başarılarından yararlanma becerisine sahip olan Schiaparelli, 1930'ların ortalarında moda dünyasının gerçeküstücü fikirleri ve temaları özümsemeye hazır olduğunu hissetmiştir. Autobiografi *Shocking Life*'ta kaydettiği gibi: “Bu, kariyerim boyunca keşfetmem gereken bir şeydi, insanlar her zaman fikirlerimi coşkuyla takip edecek ve onlara söylediklerimi yapmak için tartışmadan deneyeceklerdi.” Modayı sanat olarak görüyordu ve kendini bir sanatçı olarak düşünüyordu. *Shocking Life*'da şöyle yazdı: “Bir veya iki kez, her ikisi de oldukça iyi yaptığım resim veya heykel yerine elbiseler veya kostümler icat edebileceğimi düşündüm, tesadüfen başladığım elbise tasarımı benim için bir meslek değil, bir sanattır.” Schiaparelli, sanatlar arasında bir korelasyona içtenlikle inanıyordu (Gibson, 2013: 18).

Bu yüzden de gerçeküstücü sanat akımından ve akımın görsel dilinden oldukça etkilenmiştir. 1954 tarihli otobiyografisinde, Salvador Dali, Van Dongen, Jean Cocteau, Bebe Berard, Vertes gibi sanatçılar ile Cecil Beaton, Hoyningen Huena, Horst, ve Man Ray gibi fotoğrafçılarla çalışmanın insana zindelik verdiğini ve böyle özgün düşüncülerle birlikte çalışmayı çok heyecan verici bulduğunu dile getirmiştir (Worsley, 2018: 89).

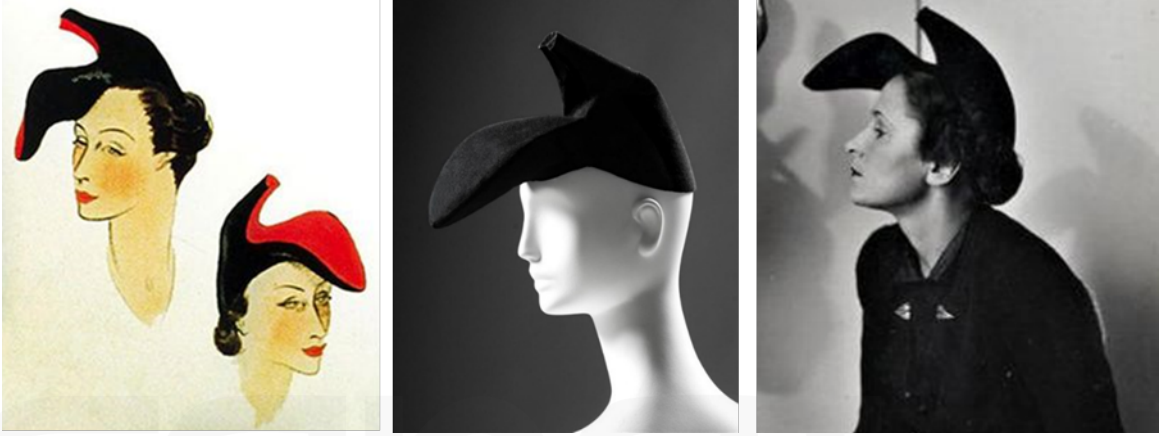
Giyilebilir aynı zamanda sıra dışı kıyafetler tasarlayan Elsa Schiaparelli, sanatsal bir başyapıt olan modern ve şık süveteri *trompe l'oeil* (gerçeküstücü ressamların kullandığı göz yanılsaması tekniği ile siyah zemin üstüne beyaz örgülerle fiyonk şeklinde kurdele görüntüsü verilmesi) ile *Vogue*'da ilk kez görüldü (Watson, 2007: 356). Özellikle Salvador Dali ile olan işbirliği ile 20. yüzyılın moda ve sanat gidişatında ciddi bir değişiklik yapmıştır. Schiaparelli otobiyografisinde Dali'nin ilahi ruhunun kendi moda evi olan 21 Place Vendome'ya indiğini ifade etmiştir (Yotka, 2017). İlk kez 1935 yılında birlikte çalışmaya başlayan ikilinin ortaya çıkardıkları ikonik tasarımlardan ilki ve en çok bilinenleri arasında, etek kısmında Dali tarafından elle boyanan bir ıstakoz ve maydanoz filizlerinin bulunduğu “ıstakoz elbise” yer alıyor. Dali'nin “çekmeceler” saplantısına ışık tutan kadın bedeninin bir komodine benzer biçimde resmedildiği *The Anthropomorphic Cabinet* (1936) eseri ise Schiaparelli tarafından cepleri şifonyeri anımsatan bir manto şeklinde yorumlanmıştır. Yine Dali'nin bir kadının göğüs kafesi ve kalça kemiklerini vurgulayan çiziminden yola çıkılarak oluşturulan “*Skeleton Dress*” (Kalaç, 2021). Schiaparelli'nin şapkaları onun sıra dışı yaklaşımının bir özeti niteliğindedir. Salvador Dali'nin önerisiyle tasarladığı ayakkabı görünümündeki şapka, Dali'nin eşi Gala'ya verdiği pozdan ilhamını almıştır (Watson, 2007: 356).

Giysilerini birer sanat ürününe dönüştürmeyi başaran sanatçı, yaklaşık 150 cm boyundadır. Giysileri tasarlarken kendi gereksinim ve zevklerine uyacak şekilde giyen kişinin bedenini daha güzel gösterecek formda yüksek belli, geniş omuzlu ve figürü daha uzun gösterecek biçimde oluşturmuştur. Koleksiyonlarında kullandığı özel renkler için şiirsel isimler icat etmiştir. Şok edici pembeyi 1937 yılında piyasaya sürdü ve ardından kraliyet mavisi, buğday sarısı, buz mavisi gibi günlük dilimize yerleşen renk isimleri gelmiştir (Rhodes, 2006: 57). Moda tasarımının kendisi için bir meslek değil, yalnızca farklı bir sanatsal ifade aracı olduğunu dile getiren Schiaparelli, hiç dikiş yapmamış ve çok nadiren eskiz çizimleri yapmıştır (Fogg, 2017: 262). Schiaparelli bir röportajında, yalnızca satması için elbise yapıyor olmanın yavan ve sıkıcı gerçeğinin ötesinde, insanın desteklenmiş ve anlaşılabilir hissettiğini ifade etmiştir (Worsley, 2018: 89).

4. Bulgular

Gerçeküstüçülük, Elsa Schiaparelli'yi geleneksel giyim anlayışının dışına taşmasını sağlar. Giysilerini tasarlarken çevresindeki nesnelere kayıtsız kalmamış, günlük yaşantımızda alışkanlık gereği kullandığımız sıradan nesnelere tanımlayabileceğimiz bu nesnelere farklı biçimlerde yansıtmıştır. Bu kapsamda Elsa Schiaparelli'nin gerçeküstücü nesne doğrultusunda hazırlamış olduğu giysi tasarımları (çekmece cepli tasarım, iskelet görünümlü elbise, altın saç işlemeli ceket, cepleri dudak görünümlü ceket, ıstakoz elbise) ve aksesuarları (ayakkabı görünümlü şapka, pırzola ve mürekkep hokkası görünümlü şapka, el görünümlü şapka, akrobat düğmeler, parfüm şişesi) irdelenmiştir.

4.1. Ayakkabı Görünümlü Şapka

Görsel 4. Ayakkabı Görünümlü Şapka-Elsa Schiaparelli

Elsa Schiaparelli'nin en sıra dışı tasarımlarından birisi olan, "Salvador Dali'nin Port Lligat'a yaptığı gezi sırasında ortaya çıkan ayakkabı şapka tasarımının taslağını Salvador Dali, asıl çizimini ise Elsa Schiaparelli yapmıştır (Kawamura, 2004: 107). Salvador Dali'nin bir ayakkabıyı kafasına, diğerini omzuna aldığı bir fotoğraf karesinden ilhamını almıştır (Cain, 2017: ty).

Yerle, toprakla, pis olanla ilişkilendirilen ayakkabının ve kültürel değerlere göre statü sembolü olan şapkanın yer değiştirerek birbirlerinin yerini alması ile ortaya çıkan tasarım, başa takıldığında ters duran topuklu bir ayakkabı görünümündedir. Günlük kullanım nesnesi olan ayakkabı yine bir günlük kullanım nesnesi olan şapkaya dönüştürülerek nesnenin anlamı ve bağlamı tamamen değiştirilmiş, alaycı ve aynı zamanda sorgulatan bir bakış açısı oluşturulmuştur. Ayakkabı mı yoksa şapka mı olduğuna karar vermenin güç olduğu tasarımda aynı zamanda bir kavram karmaşası bulunmaktadır.

4.2. Pirzola ve Mürekkep Hokkası Görünümlü Şapka

Görsel 5. Pirzola ve Mürekkep Hokkası Görünümlü Şapka-Elsa Schiaparelli

Schiaparelli, ayakkabı şapkada olduğu gibi bu tasarımlarında da günlük kullanım nesnesi olan mürekkep hokkası ve insanın günlük yaşamında açlık gereksinimini karşılayan bir yiyeceği şapkaya dönüştürmüştür. Mürekkep hokkası ve pirzola kendi doğal çevresinden çıkarılarak gerçeğe ters düşen şaşırtıcı, düşsel bir biçimde yansıtılmıştır. Yiyecek ile

şapka ve mürekkep hokkası ile şapka arasında bir yer değiştirme yapılan bu tasarımlarda aynı zamanda da bir alaycılık söz konusudur.

Birbirlerinden tamamen uzak olan yiyecek ve şapkanın birleştirilmesi ile nesnelerin işlevlerinin değişmesine ve yeni bir kimlik kazanmasına neden olmuştur. Burada tasarımcı nesnenin ne olduğunu iletmekten ziyade izleyiciyi değişik düşünce ve kavramlara yönlentmeyi seçmiştir. Burada önemli olan nesnelerin ne olduğu değil; ne olabileceği ya da ne anlamlara gelebileceğidir.

4.3. İstakoz Elbise - Woman's Dinner Dress

Görsel 6. İstakoz Elbise-Elsa Schiaparelli

Görsel 7. İstakoz Görünümlü Telefon-Salvador Dali

Tasarım, Dali'nin 'Lobster Telephone'-'İstakoz Görünümlü Telefon' eserinde olduğu gibi büyük boyutlardaki bir istakoz, günlük yaşantıda alışılmış olanın dışında kullanımı ile şaşırtan, özellikle yapıldığı dönemi düşünüldüğünde, giyside yadsıyıcı bir izlenim vermektedir.

Schiaparelli, Dali'nin çizmiş olduğu büyük boyutlardaki bir istakozu elbisenin tam ortasına (vücudun ön kısmına) yerleştirmiş ve istakoz ile aynı tonlarda bir kumaş ile bel kısmında kemer oluşturarak istakozun etrafına yeşillikler serpiştirmiştir. İpekten fırfırlı bir elbise ile romantik bir görünüm verilirken aynı zamanda da ipeğin yumuşak, zarif görüntüsü ile istakozun sert ve kaba görüntüsü ile de zıtlık oluşturulmuştur.

4.4. El Görünümlü Şapka – Cepleri Dudak Görünümlü Ceket

Görsel 8. El Görünümlü Şapka Elsa Schiaparelli

Görsel 9. Cepleri Dudak Görünümlü Ceket Elsa Schiaparelli

Kadın vücut kısımlarının izole edilmesi, özellikle de yüz ve saç kısımlarının farklı yerlerde ayrıştırılarak kullanılması gerçeküstücülerin yaygın olarak kullandığı betimlemedir (Papalas, 2015, s. 513). Schiaparelli, 1937 kış koleksiyonunun bir parçası olan Dali ile işbirliği sonucu ortaya çıkan cepleri dudak görünümüne ceket tasarımında (Lips Jacket), bedenleri olmayan bir çift dudak, cep olarak ceket üzerinde, bel hattının sağ ve sol tarafına yerleştirmiştir. Dudak, yüzde değil beden üzerinde bel hizasında iki yana ait olmadıkları yere yerleştirilmiştir. Yüzün parçası olan dudak bel hizasına taşınarak hem bir yüz etkisi hem de birden fazla dudak görüntüsü ile yadsıma durumları oluşturularak dudak ile cep arasında kavramsal bir yer değiştirme yapılmıştır.

4.5. Çekmece Cepli Tasarım (Sekiz Çekmece Cepli Manto)

Görsel 10. Çekmece Cepli Tasarım ve Eskiz Çizimi Elsa Schiaparelli

Görsel 11. Venus de Milo with Drawers Salvador Dali

Gerçeküstücü sanatçılarda görmeye alışık olduğumuz mobilya metaforunu Schiaparelli'nin de giysi tasarımında kullandığını görmekteyiz. Tasarımcı, kendine özgü ve hayli ikna edici biçimde çekmece görünümünü giysiye yansıtmıştır. Yakada bir, göğüs üzerinde sağ ve solda birer, göğüsün hemen altında bel hattında bir ve belden aşağı sağda ve solda alt alta ikişer çekmece görünümünde, toplamda sekiz cep ve ceplerin üzerine çekmecenin kulpunu anımsatan aksesuarları yerleştirmiştir. Dali'nin 'Çekmeceler Şehri' çalışmasından esinlenen tasarımcı, günlük hayatta eşyaların saklanması için kullanılan dolap çekmecelerini, giysinin ceplerine dönüştürmüştür. Mobilya ve giysi arasında yer değiştirme yapılan bu çalışmada, günlük kullanım nesnesi olan dolap çekmeceleri, giysinin cepleri olarak sıra dışı bir mantoya ilham vermiştir.

4.6. İskelet Görünümlü Elbise (Skeleton Dress)

Görsel 12. İskelet Görünümlü Elbise Elsa Schiaparelli

Görsel 13. İskelet Figür Çalışması Salvador Dali

Schiaparelli, 1938 Circus koleksiyonunun bir parçası olan bu elbisenin tasarımında da Salvador Dali ile çalışmıştır. Elbise üzerinde bulunan omurga, kaburga ve bacak kemiklerini oluştururken trapunto (bir tür kapitone) tekniğinden yararlanılmıştır (Black, Cullen, Kay, Regan, Tobin ve Vaughan, 2013: 295). Döneminde ilgi gören bu gece elbisesi aynı zamanda çağdaşları tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Kozbekçi Ayrancılar, 2018: 303).

İnsan vücudunun derinin altında kalan görünmeyen iskeleti, giysinin üzerinde ikinci bir ten (cilt) görünümündedir. Vücudumuzu oluşturan derinin altında kalan görünmeyen iskelet silüeti, kemik ve omurga çizgilerinden dikilerek içerisine pamuk doldurularak (kapitone tekniği) iskelet görüntüsü verilmiştir.

Görsel 14. Yatak Odasında Felsefe-Rene Magritte

İnsan figürünü eserlerinde sıklıkla kullanan gerçeküstücüler, figürün parçalarını ya farklı yerlerde kullanmışlardır ya da vücut üzerine giyilen giysinin üzerine taşımışlardır. Rene Magritte'nin 'Yatak Odasında Felsefe' eserinde de görüldüğü üzere resimde askıda asılı olan elbise üzerine, kadın göğüsleri gerçekçi bir biçimde resmedilmiştir. Schiaparelli de Gerçeküstücülerin sıklıkla kullandığı bu yöntemi elbisenin üzerine kapitone ile iskelet efekti vererek kullanmıştır. Böylece vücudun içerisinde (derinin altında) olması gereken iskelet, gerçekliğinden kopararak giysinin üzerine taşınmıştır. İskelet figürünün giysi üzerine taşınması özellikle yapıldığı dönem düşünüldüğünde oldukça sıra dışı bir biçimde şaşırtıcı bir algı oluşturmaktadır.

4.7. Şok Edici Parfüm – Akrobat Düğmeler

Görsel 15. Şok Edici Parfüm ve Eski Çizimi

Elsa Schiaparelli&Salvador Dali

Görsel 16. Akrobat Düğmeler

Elsa Schiaparelli

Adını tasarımcının kendisinin oluşturmuş olduğu pembe tonundan almaktadır. Şişenin formu, cinsellik simgesi olan sinema sanatçısı Mae West'in vücudundan (torsosundan) örnek alınarak oluşturulmuştur (Blackman, 2013: 130). Dali

tarafından 1946 yılında cam şişe olarak tasarlanan parfüm, Roy Soleil ismi ile piyasaya sürüldü (Watson, 2007: 356). İncelenen diğer çalışmalardan farklı olarak tasarımcı bu kez bir parfüm şişesi tasarlamıştır, Dali ile birlikte. Şişenin eskiz çizimlerinde kadın silüetlerinin de beraber resmedildiğini görmekteyiz. Bir seks objesi olarak kadın bedeninin kullanılmasına gerçeküstüçüler tarafından sıklıkla başvurulmuştur.

Schiaparelli, 1938 Circus koleksiyonunun bir parçası olan pembe ceketin düğmelerinde sırkte gösteri yapan insan silüetini kullanmıştır. İpe tutunmuş bir şekilde uzanan jimnastikçiler figürünü düğme olarak giysinin ön ortasına alt alta dört adet yerleştirmiştir.

Kutlu, 'Çağdaş Sanat Akımları ve Moda' adlı çalışmasında, Gerçeküstüçülük'de yer değiştirmeyi, bir nesneyi olağan yerinden ayıran ve izleyicinin zihninde psikolojik şok yaratmak için onu alışılmadık bir yere koyan, orijinal karakterinden tamamen farklı olan tipik bir ifade tarzına dönüştüğünü belirtir. Burada Schiaparelli de, parfüm şişesi ve akrobat düğmeler tasarımlarında, olağan yerinden ayırdığı insan figürünü alışılmadık yere, şişenin görünümüne ve ceketin düğmelerine taşımıştır. İnsan figürlerinin özellikle yapıldığı dönemi düşünüldüğünde, düğme olarak ceket üzerinde ve şişe görünümünde kullanılması, alışılmışın dışında bir etki ile şaşırtıcı bir etki yaratmaktadır.

Akrobat figürünün özellikle yapıldığı dönemi düşünüldüğünde ve düğme olarak ceket üzerinde kullanılması, alışılmışın dışında bir etki ile şaşırtıcı bir etki yaratmaktadır.

4.8. Altın Saç İşlemeli Ceket

Görsel 17. Altın Saç İşlemeli Ceket Elsa Schiaparelli & Jean Cocteau

Tasarımcı, anvelop olarak tasarlamış olduğu, parlak işlemeli bu ceketin sağ bedeni üzerinde uzun saçlı bir kadın figürünü resmetmiştir. Figürün yüzü sağ omuzdan başlayıp omuzdan aşağı, kola doğru sarkan saç ve belde mendil tutan bir el ile sonlanmaktadır. Ceket üzerine işlenen figürün eli, kemer görünümündedir. Burada tasarımcı insan vücudunun bir parçası olan eli, günlük kullanım nesnesi olan kemer yerine kullanarak bir yanılsama oluşturmuştur. Aynı zamanda ceketin bir tarafında saçları giysinin kolundan aşağı doğru uzanan insan yüzünü yansıtmıştır. Vücudun parçaları olan el ve yüzü, ait olduğu yerden başka yerlerde kullanarak daha fazla yüz ve el görüntüsü oluşturarak görsel yanılsama elde etmiştir. Papalas (2015) çalışmasında, yaka üzerindeki işlemeli kolun, figürün iki gerçek koluna ek olarak üçüncü bir kol haline geldiğini ve hassas profili ile ceketin omzundan ve kolundan aşağıya uzanan saçları ile modelin gerçek olana yakınlığını, gerçek olmayan ve gerçeklik arasında bir gerilim sunduğunu belirtmektedir.

5. Sonuç

Elsa Schiaparelli'nin tasarımlarının ana teması, insan, hayvan ya da insan dışı obje ile başka bir figürün yer değiştirmesi ile göz yanıltıcı bir yöntemin uygulanmasıdır. Gündelik yaşamda kullanmaya alışık olunan sıradan nesne ve figürleri farklı biçimlere dönüştürerek yadsıma, şaşkınlık gibi duyu durumları oluşturmuştur. Gerçek nesnelere dayanan ama farklı yorumlara açık imgeler yaratmıştır.

Schiaparelli'nin tasarımları, diğer gerçeküstücülerin aksine, bir düş ürünü ya da bireysel psikolojik ruh haline dayanan imgeler değil, günlük yaşantıda kullanılan sıradan nesne ve objelerdir. Gerçek bağlamından kopardığı nesnelere yeni bir gerçeklik kazandırmıştır. Bazen de bu gerçeklikleri zıtlıklarla birleştirerek yeni bir imgenin oluşmasına katkı sağlamıştır. Böylece geleneksel, alışılmış yapıları bir kenara bırakan Elsa Schiaparelli, gerçeküstücü akımla kendine has bir üslupla, kıyafete bakış açısının değişmesine ve giysilerin çeşitli duyu durumları yaratabilen nesnelere dönüşmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca kapitone, nakış, örgü gibi geleneksel teknikleri tasarımlarında farklı biçimlerde kullanan Schiaparelli, geleneksel tekniklerle modern çizgileri birleştirerek yeni bir görsel kültür oluşturmuştur. Schiaparelli'nin, Gerçeküstücü sanatçılarla yoğun bir etkileşimde bulunması, onların eserlerinden ilham alması; Salvador Dali, Jean Cocteau gibi sanatçılarla birlikte ürünler ortaya çıkarması; modanın sanatla olan etkileşiminde önemli bir adım olmuştur.

Schiaparelli'nin tasarımlarını yapıldığı dönem üzerinden değerlendirdiğimizde, döneminin üzerinde ürünler ile Gerçeküstücülüğün moda basamağındaki temeli olmuştur. Günümüz perspektifinden değerlendirdiğimizde ise tasarımlarının öncü ve zamansız olmasıdır. Örneğin günümüzde hala etkisinin devam ettiğini görmekte olduğumuz iskelet görümlü elbise tasarımının; Yves Saint Laurent, Jean Paul Gaultier gibi önemli giyim markaları tarafından farklı biçimlerde yeniden üretildiğini görmekteyiz.

Gerçeküstücülük, her ne kadar edebi bir unsur olarak şiir ile başlangıcını yapmış olsa da görsel sanatlarda daha etkin olmuş ve devamında moda alanında etkinliğini sürdürmektedir.

Kaynakça

- Antmen, A. (2019). Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bektaş, E. (2000). Avrupa Sanatına Giriş, İstanbul: Engin Yayıncılık-Sanat Kitapları Dizisi.
- Blackman, C. (2013). Modanın Tarihi-1900'den Bugüne, İzmir: Kerasus.
- Black, B., Cullen, O., Kay, A., Regan, S., Tobin, S. ve Vaughan, H. (2013). Moda - Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi, İstanbul: Kaknüs.
- Cain, A. (7 Aralık 2017). Fashion Designer Elsa Schiaparelli Made Dali's Art Wearable. 28.01.2023. Erişim adresi: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-fashion-designer-made-dalis-art-wearable>
- Erden, E. O. (2016). Modern sanatın kısa tarihi, İstanbul: İzlenim Sanat Yayınevi.
- Ewing, E. & Mackrell, A. (t.y.). History of 20th Century Fashion, BT Bastsford, London.
- Fogg, M. (2017). Moda ve sürrealizm. M. Fogg (Yay. haz.). *Modanın tüm öyküsü* içinde (s. 262-265). Çin: Hayalperest Yayınevi.
- Gibson, R. (Haziran 2013). 'Schiaparelli, Surrealism and the Desk Suit', 18. Jul 2013
- Gombrich, E. H. (2011). Sanatın Öyküsü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Grzymkowski, E. (2015). Sanat 101, Leonardo Da Vinci'den Andy Warhol'a Sanat Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey. İstanbul: Say Yayınları, çev. Orhan Düz.

- Hopkins, D. (2006). Dada ve Gerçeküstücülük, Ankara: Dost Kitabevi, çev. Suat Kemal Angi.
- İpşiroğlu, N. ve İpşiroğlu, M. (1993). Sanatta Devrim. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İpşiroğlu, Nazan ve İpşiroğlu, Mazhar. (2012). Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Kalaç, G. (24 Nisan 2021). Dali ve Schiaparelli Işığında: Moda ve Sanat. 30.01.2023. <https://uretimhane.com.tr/dali-ve-schiaparelli/>
- Kawamura, Y. (2004). 'The Japanese Revolution in Paris Fashion, Fashion Theory'. 8.2, (United Kingdom, 2004): 107
- Kozbekçi Ayranpınar, S. (2018). Elsa Schiaparelli Örneğinde Moda –Sanat İlişkisi. Çukurova Üniversitesi II. Uluslararası Sanat Araştırmaları Sempozyumu.
- Kutlu, N. (t.y). Çağdaş Sanat Akımları ve Moda, Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- McGinity, L. (2017). Sürrealizm (Gerçeküstücülük). S. Farthing (Yay. haz.). *Sanatın tüm öyküsü* içinde (s. 426-433). Çin: Hayalperest Yayınevi.
- Papalas, M. (19 Ocak 2015). Avant-garde cuts: Schiaparelli and the construction of a surrealist femininity. *Fashion Theory*, 20(5). 503-522. doi : 10.1080/1362704X.2015.1089018
- Rhodes, Z. (2006). Vintage Fashion-collecting and wearing designer classics. Londra: Carlton Books.
- Savçın, E. B., Demirarslan, D., Kanacı, A. (2022). Disiplinlerarası yaklaşım olarak gerçeküstücülük ve gerçeküstücü nesne. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(56).1127-1134. doi: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.64450>
- Yotka, S. (13 Ocak 2017). Dalí and Schiaparelli Invented the Art-Fashion Collaboration—A New Exhibit Celebrates Their Shocking Works. 30.01.2023. <https://www.vogue.com/article/dali-schiaparlli-in-daring-fashion-exhibit-dali-museum>
- Watson, L. (2007). Modaya Yön Verenler. İstanbul: Güncel Yayıncılık Ltd. Şti.
- Worsley, H. (2018). Modayı Değiştiren 100 Fikir. İstanbul: Literatür, çev: Begüm Başoğlu Öner.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1:** https://www.ubugallery.com/img/anon_5_wr_anonymous52.jpg Erişim Tarihi: 02.04.2024
- Görsel 2:** Erden, E. O. (2016). Modern sanatın kısa tarihi, İstanbul: İzlenim Sanat Yayınevi.
- Görsel 3:** <https://www.nouvoart.net/marcelavy-101-marcel-duchamp-ve-isin-reddi/> Erişim Tarihi: 02.03.2024
- Görsel 4:** <https://www.vintag.es/2020/08/elsa-schiaparelli-hats.html> Erişim Tarihi 30.03.2023
- Görsel 5:** Schiaparelli hats 1938 | Retro hats, Hats vintage, Surrealism fashion (pinterest.com) Erişim Tarihi: 02.03.2024
- Görsel 6:** Blackman, C. (2013). Modanın Tarihi-1900'den Bugüne, İzmir: Kerasus.
- Görsel 7:** Neret, G. (2011). Salvador Dali, 1904-1989. Köln: Taschen.
- Görsel 8:** Elsa Schiaparelli Hat – Born from Rock Erişim Tarihi: 02.03.2024
- Görsel 9:** 10 Surreal Hats Designed by Elsa Schiaparelli ~ Vintage Everyday Erişim Tarihi 30.03.2023
- Görsel 10:** Conoce a Elsa Schiaparelli: la diseñadora italiana que hizo temblar a Coco Chanel | Glamour Erişim Tarihi: 01.03.2023

Görsel 11: <https://www.wikiart.org/en/salvador-dali/venus-de-milo-with-drawers> Erişim Tarihi: 03.03.2024

Görsel 12: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-fashion-designer-made-dalis-art-wearable> Erişim Tarihi: 30.08.2023

Görsel 13: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-fashion-designer-made-dalis-art-wearable> Erişim Tarihi: 30.08.2023

Görsel 14: Passeron, R. (2000). Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Görsel 15: Elsa Schiaparelli Perfume House History The Art of Fashion & Fragrance - Perfume House History - The Perfume Girl Erişim Tarihi: 30.08.2023

Görsel 16: <https://historiadeltraje.files.wordpress.com/2019/04/14-ac3b1os-3040-2019.060.jpeg> Erişim Tarihi: 30.08.2023

Görsel 17: Blackman, C. (2013). Modanın Tarihi-1900'den Bugüne, İzmir: Kerasus.

Sanat
ve İnsan

